

Marijan HržićSVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 711.4.01:72.01Primljeno • Received: 11. 01. 1996.
Prihvaćeno • Accepted: 26. 01. 1996.

VARIJABILNOST DOŽIVLJAJA PROSTORA

VARIABILITY IN EXPERIENCING THE ENVIRONMENT

Ključne riječi • Key words

urbanizam	town planning
doživljaj prostora	experiencing the environment
oblikovanje okoline	environmental design

Sažetak • Abstract

Ljudi percipiraju probleme i moguća rješenja na brojne načine. Oni definiraju različite osnovne potrebe i standarde, daju različita značenja konceptima kao što su gustoća, privatnost, prednja i stražnja strana, javni, polujavni, privatni prostor, moderni kontinuum neograničenog prostora ili tradicionalna definiranost i artikulacija javnog prostora, sklad *solida* ili kompozicija *voida* u urbanoj matrici itd.

People perceive problems and how to solve them in many different ways. Their basic needs and standards differ, they give different meanings to concepts like crowded, private, front and back side, public, semi-public and private areas, the modern continuum of unlimited areas and the traditional definition and articulation of public areas, the harmony of "solids" or the composition of "voids" in the urban matrix, etc.

1 U radu *Percepcijski pristup oblikovanju grada* naglašena je potreba da se studijom novih spoznaja u environmentalnoj psihologiji istraže mogućnosti njihove primjene u procesu urbanističkog oblikovanja. Istraživanjima od 1989. do 1993. ispitana je slika Zagreba primjenom metode crtanja i mapiranja prema posebno priređenom upitniku. Izrađena je sintezna mentalna mapa kao generalizirani misioni model Zagreba. Materijal može biti korišten izradi preporuka za oblikovanje nejasnih i nečitljivih elemenata urbanog tkiva Zagreba. Kako je percipirana okolina filtrirana kroz motivacije, iščekivanja i simbolička značenja, a ljudi se ponašaju različito u različitoj okolini, pri čemu su njihova ponašanja u skladu s normama ponašanja prikladnima za određenu okolinu, potrebno je istražiti i te norme. U ovom je radu prikazana sinteza nekih relevantnih istraživanja pitanja kulturne i personalne varijabilnosti kod environmentalne percepcije.

(Hrzić, M., *Percepcijski pristup oblikovanju grada u okviru procesa planiranja*, doktorska disertacija, Zagreb, 1990; Hrzić, M., *Aspekti konceptualizacije okolice-elementi definiranja slike Zagreba*, "Prostor", 2 (1994) 1-2, Zagreb).

2 Rapoport, A., *An anthropological Approach to Environmental Design Research*, u: B. Honikman, *Responding to Social Change*, 1975.

3 Jon Lang u *Designing for Human Behavior* ističe: "U jesen u organizaciji filadelfijskog odjela American Institute of Architect (AIA) u kooperaciji Instituta Franklin, Instituta za studije okoline Univerziteta u Pensilvaniji i Odjela za okolišni dizajn na filozofskom College of art, održana je konferencija i izložba *Architecture for human behavior*. Nakon toga uslijedila su i brojna istraživanja.

Međutim, usprkos njima, nema odgovarajuće komunikacije između rezultata istraživanja na području environmentalne psihologije i urbanističke i arhitektonske prakse."

4 Prema Charlesu Jencku, moderni pokret je imao ulogu u uništavanju gradova podržavajući ideje novih gradova i sveobuhvatne rekonstrukciju-dakle "anti-urbane" trendove, iako apologeti tvrde da su stvarni krivci potrošačko društvo, automobil i privatnost predgrada. Bez obzira na to tko je glavni krivac, očito je da

I.

Analiza relevantnih karakteristika osobe sa stajališta pojedinca, ali i skupine kojoj on pripada, nužna je da bi se istražilo zašto ljudi oblikuju svoju okolinu na način na koji to čine.¹ U prvom slučaju osobita se pozornost pridaje čovjekovim senzornim karakteristikama, njegovoj percepciji okoline, interpretaciji, evaluaciji i značenju koje joj pritom daje. Velik dio te problematike sustavno je obrađen u djelu *Human aspects of urban form* A. Rapoport, čijih ćemo više zaključaka ovdje navesti.²

Značenje prve američke konferencije o tim temama kao i njezine domete valorizirao je J. Lang.³

Postignut je konsenzus C. Sittea i Appleyarda te Lyncha ili Cullena i Browna o tome da je važnost percepcije u urbanizmu tolika da ona bitno određuje metodu oblikovanja grada.

Postoje različite škole i istraživačke skupine sociologa, psihologa, geografa, gradskih planera i arhitekata koji ne polaze samo s različitim stajališta, već i različito tumače odnose između pojedinih disciplina koje se bave pitanjima percepcije i oblikovanja. Ipak, i urbanisti i arhitekti postaju svjesni potrebe za suradnjom i primjenom određenih istraživanja koja se neće ograničiti na teoriju.

Ako fizička okolina malo ili uopće ne utječe na čovjeka, proučavanje odnosa čovjek - okolina postaje nevažno. Konsenzus o tom temeljnom pitanju ne postoji, a teorijske formulacije kreću se od environmentalnog determinizma i posibilizma do probabilizma.

U dizajnu je tradicionalno gledište da promjene u obliku gradova i zgrada mogu povećati socijalnu interakciju, izmijeniti ponašanje te pružati zadovoljstvo i dobrobit ljudi.⁴

Svi naponi i kreativnost naraštaja arhitekata inspirirani su tim ciljevima. Dijametralno suprotan stav takvom determinizmu jest shvaćanje da fizička okolina ne utječe na ljude, te da su socioekonomska i slične okoline presudne.

Suvremeno je shvaćanje da je fizička okolina pozornica za ljudske aktivnosti, ona ih može ili inhibirati ili olakšavati, ali ne determinirati ili generirati. (Pri tome su mogućnosti nekih izbora vjerojatniji od drugih u određenom fizičkom sklopu - odatle naziv probabilizam.)

Ili drugim riječima, ponekad će za određene aktivnosti inhibirajuća okolina učiniti neka ponašanja težima, ali ih neće potpuno blokirati.

Dakle, okolina signalizira izbor ponašanja i tako postaje oblik neverbalne komunikacije, a ljudi djeluju ovisno o tome kako "čitaju" te signale okoline, tj. njihovo ponašanje ovisi o poznavanju tog "jezika".

Oblikovanje se pak može promatrati kao proces odabira ili eliminacije nekih iz seta generiranih alternativa. Tvorba i eliminacija alternativa temelji se na primjeni određenih kriterija. Kriteriji su i eksplicitni, ali većina implicitnih (koji su rezultat glavnih kulturnih ograničenja) uvjetuje da se mnoge alternative uopće ne razmatraju.

II.

High-style dizajn i *vernakularni* dizajn mogu se razlikovati ovisno o kriterijima koji se primjenjuju u dizajnerskom procesu. Važna je razlika i u stupnju kongruencije između dizajnerskih vrijednosnih sudova i onih korisničkih.

Kodovi vernakularnog dizajna su razumljivi, a slika jasna, a u *High-style* dizajnu postoje mnoge idiosinkrazijske slike koje je teško dijeliti.

Robert Venturi⁵ paradigmatki uspoređuje svoj *Guild House* (Philadelphia) i *Crawford Manor* (New Haven) Paul Rudolpha, tablično prikazujući svoja određenja osnovnih karakteristika tih zgrada. Guild bi, prema njemu, trebao imati razumljive kodove, dok je Crawford inovativan i apstraktan (tabl. I). U prvoj polovici 20. st. te polove razlikuju preferencije prema tradicionalnom obrtničkom odnosno inovacijskom industrijskom radu. Ističemo ovu povijesnu paralelu da bismo pokazali trajnu dilemu u arhitektonskom stvaralaštvu: slijediti poznato, istraživati novo ili biti negdje između tih polova.

Primjerice, u Njemačkoj je između naraštaja P. Behrensa (rođenoga 1868. g.) i W. Gropiusa (rođenoga 1883. g.) djelovao naraštaj profesionalaca etabliranih u prijeratnom razdoblju: Paul Bonatz (1877-1951), Bruno Taut (1880-1938), Dominikus Bohm, Hugo Haring i drugi.

Prema L. Benevolu,⁶ ti su ljudi u načelu bili nerasporeženi prema ekstremima pa su pokušali doprinose avangarde staviti u kontekst eklekticizma i njegova tradicionalnog stilističkog repertoara.

Oni su zapravo slijedili gotovo obrtničku brigu koja je karakterizirala tipičnu njemačku arhitekturu kasnog 19. st. Njihova privrženost tradiciji omogućila im je zadržati konstantu visokog tehničkog standarda te prihvatiti sve konstrukcijske inovacije tek nakon odgovarajućeg probnog razdoblja. Bili su skloni ekspresionizmu. Različito su reagirali na putove modernog pokreta. Neki dublje uključeni u eklektizam nisu mogli sudjelovati u eksperimentima novog razvoja, dok su drugi bili privučeni putovima Miesa i Gropiusa: Taut je, npr. u svojim teorijskim razmatranjima, propagirao novu arhitekturu.

Postojao je naraštaj mladih koji su počeli karijeru odmah prije odnosno poslije Prvoga svjetskog rata. Neki od njih bili su privučeni modernim pokretom: Max Taut, Ludwig Hilbersheimer, Ernest May, Adolf Rading, Carl Schneider. U to je vrijeme djelovao i Hans Schaoron, koji je ispočetka bio pod utjecajem ekspresionizma.

Drugi mladi, njihovi suvremenici, nastavili su liniju tradicionalnog eklekticizma (Emil Fahrenkamp u Njemačkoj i Clemens Holzmeister u Austriji).

Oni su mogli jednostavno usvojiti karakteristike svakog trenda i svoj su stil prilagodili okolnostima. Između 1927. i 1930, kad je moderni pokret bio na vrhuncu, mnogi su se eklektični arhitekti mlađeg naraštaja povremeno koristili elementima suvremenika racionalista kreirajući

moderna pokret nije mnogo učinio u razrješavanju problema jer nije imao jasniju političku ili socijalnu teoriju o tome na koji se način gradske vrijednosti njeguju i kultiviraju.

Postmodernisti Culot, braća Krier, Conrad Jameson npr. zalažu se za prostorni okvir za "politički forum", koji omogućuje sastajanje stanovnika susjedstva ili političkih predstavnika, zapravo povratak staroj instituciji javne rasprave o različitim aspektima dobrog života u zajednici - agori. (Jencks, Ch., *The language of post-modern architecture*, London, Academy editions, 1987, 107-108.)

⁵ Venturi, R., *Learning from Las Vegas*, The Forgotten Symbolism of Architecture From (by R. Venturi, D. S. Brown and S. Tesnauer), Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1977.

⁶ Benevolo, L., *History of modern Architecture*, Vol. I, *The tradition of modern architecture*, the M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, First M.I.T. Press paperback Edition, 1977.

TABL. I. USPOREDBA GUILD KUĆE SA ZDANJEM CRAWFORD

Sastavio • Made by
M. Hrzić

TABLE I. COMPARISON OF THE GUILD HOUSE AND THE CRAWFORD HOUSE

7 Ima tisuće arhitekata i studenata arhitekture koji projektiraju ne znajući rječnik, gramatiku i sintaksu suvremenog jezika, koji je ustvari vrsta anti-rječnika, anti-gramatike i antisintakse u odnosu na klasicizam... Izazov stoji pred producentima i potrošačima arhitekture. Ako trebamo razumjeti jedni druge, moramo upotrebljavati iste termine i složiti se oko njihovog značenja. Naš je cilj namjerno provokativan: uspostaviti seriju konstanta u modernom arhitektonskom jeziku baziranom na najznačajnijim i najizazovnijim zgradama. Code je neophodan u verbalnoj komunikaciji jer inače postoji opasnost od nekomuniciranja. U arhitekturi ga svatko može zanemariti a da zato ne odustane od građenja. Može se projektirati i u babilonskom stilu, ako se želi, ali sve što će se komunicirati je vlastita neuroza..." (Zevi B., *The modern Language of Architecture*, University of Washington Press, 1978, str. 4).

8 C. Alexander smatra da svako mjesto oblikuje svoj karakter uzorcima događaja koji se u njemu stalno ponavljaju. Ti su uzorci uvijek povezani s određenim prostornim uzorkom. Već sama lista elemenata tipičnih za neki grad govori o načinu života tamošnjih ljudi...

"Kad se misli o Los Angelesu, misli se o autoputovima, *drive-in*-u, predgradima, aerodromu, benzinskoj crkvi, shopping centru, bazenu, parkiralištu, slobodno stojećim obiteljskim kućama, semaforima..."

Kad se radi o srednjovjekovnom europskom gradu, razmišlja se o crkvi, tržnici, gradskom trgu, zidu, gradskim vratima, uskim ulicama, uličnom nizu kuća, krovova...

U svakom slučaju, ovaj jednostavna lista elemenata je intenzivno evokativna...

Standardni uzorak događanja varira vrlo mnogo od osobe do osobe, od kulture do kulture. Tinejdžer srednje škole u L.A.-u zabavlja se u hodniku škole s vršnjakom, gleda televiziju, sjedi u autu s djevojkom i u *drive-in* restoranu jede hamburger s coca-colum. Starija žena u europskom planinskom selu čisti prag svoje kuće, pali svijeće u crkvi ili odlazi u posjet unuku."

Guild kuća	Zdanje Crawford
arhitektura značenja	arhitektura izraza
eksplicitan "denotativni"	implicitan "konotativni"
simbolizam	simbolizam
simbolični ornament	izražajni ornament
aplicirani ornament	obuhvatni ekspresionizam
miješani medij	čista arhitektura
ukrašavanje dodavanjem površinskih elmenata	nepriзнato ukrašavanje elemenata cjeline
simbolizam	apstrakcija
predstavna umjetnost	"apstraktni ekspresionizam"
podsjčajuća arhitektura	inovacijska arhitektura
društvene poruke	arhitektonski sadržaj
propaganda	arhitektonska artikulacija
visoka i niska umjetnost	visoka umjetnost
razvojne koristi povijesne preteče	revolucionarno, napredno, antitradicionalno
konvencionalno	kreativno, jedinstveno i originalno
stare riječi s novim značenjem	nove riječi
obično	neobično
svrsishodno	herojski
srijeda lijepo	lijepo (ili bar ujednačeno) sa svih strana
nestalno	stalno
konvencionalna tehnologija	unapređena tehnologija
težnja širenju predgrađa	težnja megastrukturi
polazi od klijentova	polazi od pokušaja uzdizanja klijentova vrijednosnog sustava i/ili budžeta pozivanjem na umjetnost i metafiziku
jeftin izgled	skup izgled
"dosadno"	"zanimljivo"

izbljedjelu verziju moderne kao medijatori između staroga i novoga.

Konstantna karakteristika u njihovoj distorziji moderne bilo je npr. korištenje zidne površine tako da ona zadrži vidljivu teksturu. Za razliku od jednostavnoga glatkog bijelog žbukano i uniformnog zida, davali su prednosti oblaganju kamenim pločama.

Drugi karakterističan primjer jest arhitektonska scena u Nizozemskoj s početka 20. st., na kojoj se kvalitetno valorizira odnos prema tradicionalnome materijalu i arhitektonskom kodu, kao i prema originalnome i avangardnome modernizmu.

H. P. Berlage zauzimao se za zanatski pristup materijalima i konstrukciji, naglašavajući ljepotu cigle. Žbukanje je smatrao nepoželjnim, čak i u interijeru. Prednost je davao romaničkoj masivnosti, polukružnom luku i neprekinutim snažnim zidnim površinama.

U tom je smislu očita relacija i prema H. H. Richardsonu, L. Sullivanu i F. L. Wrightu.

Njegovo je ekspresivno korištenje povijesnih oblika utjecalo na nizozemski ekspresionizam (amsterdamska škola). Iako je bio u La Sarrazu, kasnije se nije priključio CIAM-u, s obzirom na njegovu ipak suviše tradicionalnu koncepciju arhitekture.

Skupina arhitekata inspirirana Berlageom i Wrightom i sklona lokalnome i vernakularnome (paralela je njemački ekspresionizam, osobito raniji radovi E. Mendelsohna) osnovala je amsterdamsku školu.

Njihova skulpturalno i slikovito komponirana zgrada od cigle bila je u očitom kontrastu s racionalnim zgradama *De Stijl* skupine.

Dakle, ako je arhitektura skupine *De Stijl* inovativna i originalna, amsterdamska je škola evokativna i konvencionalna. No oko kodova katkada u arhitekturi i urbanizmu nema konsenzusa. Treba se dogovoriti oko termina i njihovih značenja.⁷

III.

Univerzalna načela oblikovanja kao akumulirana mudrost građenja čine jednu od zanimljivijih teorija urbanog dizajna sedamdesetih godina ovog stoljeća, a publicirana je u djelu C. Alexandera, koje obuhvaća teorijski i praktični urbanistički rad.⁸

Za razumijevanje načina na koji ljudi stvaraju izbore i ponašaju se prema njima potrebno je razmotriti odraze kultura, pogleda na svijet, vrijednost sadržanu u uvriježenom načinu življenja. Odnos među raznim interpretacijama pojma okolice presložen je da bi se analiza utjecaja svela na isključivost koja zanemaruje implicitne i višeznačne povezanosti između fizičke ili empirijske i socijalne, ekonomske, psihološke, društvene i ine okoline.

Ako mjesta u gradu koja pripadaju različitim društvenim skupinama osim primarne funkcije simboliziraju i indiciraju status i socijalni identitet, onda ona nisu samo mjesta za manifestne aktivnosti. (Latentna funkcija parka je npr. indicacija statusa zone.)

Dizajneri i publika imaju vrlo različite sustave vrijednosti i to je jedan od razloga nezadovoljstva stanjem arhitekture i gradova. Arhitekti i kritičari skloni su često idejama o potrebi podučavanja ljudi o tome kako treba graditi.⁹

Druga vrsta razlike odnosi se na specifičnosti filozofije dizajna, a ovisi o tradiciji i kulturnoj sredini te o zemljopisnoj uvjetovanosti. Primjer toga je angloamerička animoznost prema gustoćama, karakteristična za većinu francuskih urbanističkih razmatranja (npr. J. Friedmann i Le Corbusier, s jedne, a G. Cullen, K. Browne i "Townscape grupa", s druge strane). Važno je naglasiti da su animoznosti prema različitim sastavnicama modernog pokreta u postmodernističkoj kritici proglašavani univerzalnim, a da ti kritičari nisu prihvaćali spoznaje o varijabilnosti environmentalne preferencije.

Novo se područje analize otvara kad naznačena struktura doživljaja, stavova kriterija i odluka biva transformirana vremenom i pri-

C. Alexander dalje istražuje prostornu strukturu i pokušava definirati predložak odnosa između fizičkih elemenata, kao i predložak događanja, te konstantne i ponavljajuće aspekte arhitekture grada:

"...Pogledajmo, stoga, pažljivije strukturu prostora a pokušava definirati predložak odnosa između fizičkih elemenata, kao i predložak događanja, te konstantne i ponavljajuće aspekte arhitekture grada:

"...Pogledajmo, stoga, pažljivije strukturu prostora od kojega je građevina ili grad napravljen, kako bismo pronašli ono što se ponavlja.

Svako je zdanje definirano određenim uzorkom odnosa među elementima.

U gotičkoj je katedrali srednja lada obrubljena pobočnim ladama kojese paralelne. Transeptje pod pravim kutom prema ladama; ambulatonije obavijen oko apsida; stupovi su vertikalni na liniji koja odjeljuje lade, poredani na pravilne razmake. Potpornji silaze niz rub lade u istoj liniji kao stupovi, podupirući teret svoda. Lada je uvijek dugi tanki pravokutnik - njegov omjer može varirati između 1:3 i 1:6, alinikadanije 1:2 ili 1:20. Pobočne su lade uvijek uže od srednje.

I svaka je urbana regija također definirana određenim uzorcima odnosa među svojim elementima.

Razmotrimo tipičnu američku metropolitansku regiju iz sredine 20. st. U blizini središta je glavna poslovna zona velike gustoće izgrađene, a pokraj nje su područja visoke gustoće stanovanja (CBD). Gustoća regije smanjuje se s udaljenošću od središta prema eksponencijalnom zakonu; periodično se pojavljuju vrhunci veće gustoće, ali manje od one u središtu; dopuna tim malim vrhovima su oni još manji.

U svakom od tih vrhunaca gustoće postoje trgovine i uredi okruženi zonama gušćeg stanovanja. Prema vanjskom rubu metropolisa prostiru se područja slobodno stojećih obiteljskih kuća; što su dalje od središta, njihovu visuvrtovi veći. Regija ima mrežu autoceste. Te su autoceste u središtu međusobno bliže. Neovisno o njima postoji približno pravilna dvodimenzionalna mreža ulica. Svakih pet ili deset ulica prolazi veća cesta kao prometna arterija. Nekoliko je arterija većih od ostalih: one su obično radialne i granaju se od središta u obliku zvijezde. Ondje gdje se križaju dvije arterije obično je semafor; ondje gdje manja ulica nailazi na arteriju je znak STOP. Glavna trgovačko-poslovna područja, koja se podudaraju s vrhuncima gustoće, nalaze se uvijek na glavnim arterijama. Industrijske zone uvijek su najviše pola milje od autoceste, a i stariji su industrijski pogoni u blizini barem jedne glavne arterije.

TABL. II. AMSTERDAMSKI BLOK - JAVNI, POLUJAVNI, PRIVATNI PROSTOR; OD-NOS: PERIMETAR - SREDIŠ-TE; NA TRAGU TRADICIJE

Sastavo • Made by M. Hrzić

TABLE II. A BLOCK IN AM-STERDAM - PUBLIC, SEMI-PUBLIC, AND PRIVAT AREA; PERIMETER-CENTER, RELATIONSHIP ON THE TRAIL OF TRADITION

Ulična fasada	Unutrašnja fasada
kontinuirana i složena	usitnjena i obična
pristupačna	nepristupačna
veza s gradom	veza sa stanom
predstavljajuća	namijenjena korištenju
vidljiva	skrivena
nosi obilježje arhitekta	nosi obilježje stanara

TABL. III. AMSTERDAMSKI BLOK - JAVNI, POLUJAVNI, PRIVATNI PROSTOR; OD-NOS: PERIMETAR - SREDIŠ-TE; NOVA KONCEPCIJA SA ZAJEDNIČKIM VRTOM

Sastavo • Made by M. Hrzić

TABLE III. A BLOCK IN AM-STERDAM - PUBLIC, SEMI-PUBLIC, AND PRIVAT AREA; PERIMETER-CENTER RELATIONSHIP, NEW CONCEPT WITH COMMON GARDEN

Ulična fasada	Unutrašnja fasada	Središnji prostor
kontinuirana i složena	usitnjena i obična	kontinuiran i organiziran
pristupačna	nepristupačna	pristupačan i kontroliran
veza s gradom	veza sa stanom	veza s blokom
predstavljajuća	služi individualnom korištenju	predstavljanje i kolektivno korištenje
vidljiva	skrivena od ulice, vidljiva iz unutrašnjosti bloka	vidljiv iz unutrašnjosti bloka
nosi obilježje arhitekta	nosi obilježje stanara	obilježje arhitekta

I Los Angeles i srednjovjekovna crkva zahvaljuju svoj određeni karakter uzorcima odnosa koji se ponavljaju i koji definiraju njihovu strukturu..."

(Alexander, Ch., *The Timeless Way of Building*, New York, Oxford Univ. Press, 1975; 68-70).

9 "...U starim danima pojedinac je bio u plodonom kontaktu s građenjem, pa su se i anonimne kuće gradile s prirodnim osjećajem za mjesto, za materijal i njegovu primjenu, što je rezultiralo izrazito prikladnim i udobnim ambijentom"... Danas u visoko civiliziranom društvu kuće u kojima ljudi žive i koje moraju gledati su bez kvalitete. Ne možemo se, dakako, vraćati starim metodama osobno kontroliranog obrtničkog rada. Moramo pokušati unaprijediti interes i razumijevanje prema djelovanju arhitekta."

(S. E. Rasmussen, *Experiencing Architecture*, Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1969).

10 Castex, Jean, Depaule, Jean-Charles, Philippe, *Formes urbaines*, Bordas, Paris, 1980.

mjenom, neprestano postavljajući nove specifičnosti i sagledavanja: destrukcija ulice i koncept slobodno stojeće zgrade odražavaju vrijednosti sudova o neprihvatanju distinkcije između važnih elemenata: prednje i stražnje strane zgrade i sl.

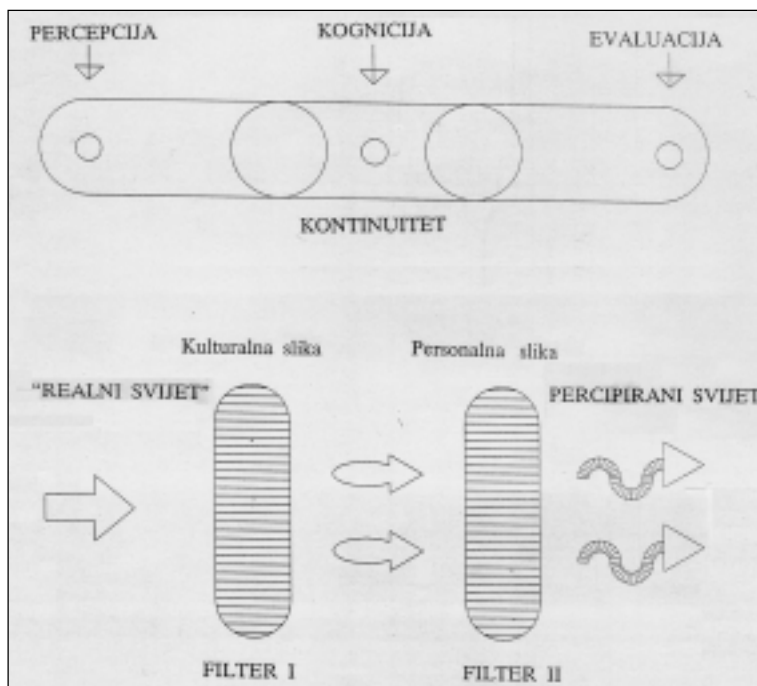
Pitanje prednje i stražnje strane zgrade postaje aktualno i pri rekonstrukciji blokova u povijesnom središtu gdje se otvaranjem unutrašnjosti bloka gube važne karakteristike i javointerni prostor.

J. Castex, J. Depaule i P. Panerai,¹⁰ koristeći se komparativnom metodom, prikazuju karakteristične transformacije tradicionalnoga europskog urbanog bloka nestankom "ravnoteže" između javnoga, polujavnoga i privatnoga gradskog prostora (tabl. II. i III.).

Također je važan pojam percipirane okoline - *filtra* i *slike*, jer upravo o njima ovisi na koji način su stvari "viđene" (sl.1).

Važnost environmentalne percepcije upravo je u uvođenju varijabilnosti (kulturne i osobne). Kad shvatimo da percipirana korisnikova okolina može biti sasvim drukčija od arhitektove ili urbanistove, kao i da različite skupine mogu imati različito percipirane okoline, onda i razumijevanje grada i proces oblikovanja dobivaju nove obveze. Jednoznačna okolina s nepromjenljivim osobitostima u percepciji ne postoji. Prestiž i simbolizam različitih urbanih elemenata i njihova relativna važnost neusporedivo su varijabilniji nego relativno stabilnije manifestne aktivnosti i funkcije.

Idealno, gradovi su oblikovani da ispune environmentalne

SL. 1. MODELI PREMA RAPOPORTU (1977)

Izradio • Made by
M. HrzićFG. 1. MODELS ACCORDING
TO RAPOPORT (1977)

preferencije ljudi i njihove predodžbe o environmentalnoj kvaliteti. Ako slike sadrže ideale, onda ljudi testiraju realnost prema tim slikama i evaluiraju environmentalne kvalitete prema tim idealima. Ljudi, dakle, testiraju stimulusnu situaciju prema nekoj kognitivnoj shemi koja je, naravno, varijabilna. Prema Rapoportu, na te evaluacijske sheme utjecala su prijašnja iskustva.¹¹

Već je istaknuto da različite skupine imaju različite slike environmentalne kvalitete. Velika većina iz SAD opisuje npr. idealnu okolicu kao potpuno stambenu zonu individualnih kuća. Manja skupina smatra da su poželjni i neki pažljivo selekcionirani servisi u takvoj zoni. U nas se u urbanističkoj praksi visoko cijeni izmiješanost stambenih i ostalih servisnih sadržaja, jer bi navodno aspekti urbaniteta trebali karakterizirati i stambena naselja. (Teškoće su očite kad urbanisti i korisnici govore o "dobraj okolici", a imaju pri tome vrlo različite slike o environmentalnoj kvaliteti.)

Vrijednosti i preferencije se mijenjaju, pa kad npr. neke profesionalne skupine nastane određena područja (npr. umjetnici), takve površine postaju pomodne, tražene i skupe. Tek se s promjenom evaluacijskog standarda počinje mijenjati i evaluacija. Tipični profesionalni kritičizam suburbija odnosi se na nedostatak vizualne zatvorenosti, kompaktnosti i urbanosti. U SAD se općenito preferiraju zelena, otvorena, slikovita naselja, dok u europskom prostoru ljudi ulicu i trg oduvijek smatraju dobrim prostornim tipom, a urbanisti često preferiraju

¹¹ U radu *Percepcijski pristup oblikovanju grada* upozorili smo na istraživanja P. Smitha, koji perceptualna iskustva opisuje kao shematična, neoshematična, paceri i ashematična, u skladu s utjecajem dotadašnjeg iskustva. Perceptualno iskustvo zovemo shematičnim ako postoji potpuno podudaranje između eksternih događaja i internih modela. To je slučaj s okolinom koja je familijarna i mi ne istražujemo nove događaje. Ili ako skupina zgrada ili jedna zgrada nosi novo iskustvo, no ono potpuno korespondira sa svim konstitucijskim elementima internoga modela.

Daljnja klasifikacija elemenata izgrađene okoline jest pitanje divergencije od shematične norme. Prvi stupanj divergencije je neoshematično percepcijsko iskustvo. U toj kategoriji vizualni događaji posjeduju stupanj noviteta, ali istodobno i dovoljno točaka za subshemu koja bi ubrzala spoznaju. Većina novih zgrada pripada toj kategoriji. To nije problem arhitektonske kvalitete nego korespondencije između vizualnog doživljaja i internog modela. Klasifikacija je pitanje iskustva i osobnosti.

Treća skupina su tzv. *paceri* zgrade. Uređenje vizualnih događaja u njih je takvo da tendiraju iznad normalnih limita tolerantnih novosti i iznenađenja.

Četvrta mala skupina je ona koju čini iskustvo potpuno izvan shema. I zato je jedva izvediva. Ultraradikalni doživljaj i tzv. ashematična percepcijska iskustva češći su u teoriji (gradovi pod morem i sl.). U praksi je najbliži Gaudi...

SL. 2. GUILD KUĆA, PHILADELPHIA, SAD, (VENTURI & RAUCH, ETC. 1960-63)

Izvor • Source

R. Venturi, etc. (1977)

FG. 2. GUILD HOUSE, PHILADELPHIA, SAD, (VENTURI & RAUCH, ETC. 1960-63)

kompleksnije prostorne uzorke.

Zanimljiv je i odnos između gradskog središta i socijalnog statusa. Primjerice, u Italiji i Francuskoj simbolna je vrijednost središta grada znatna, jer se sve društveno važne aktivnosti odvijaju u njemu (kina, kazališta itd.). U SAD središte grada dugo se smatrao nekvalitetnim, opasnim mjestom i samo je velikim angažmanom državnoga i privatnog kapitala djelomično popravljen loš status središta u mnogim američkim gradovima.

U nas je simbolna vrijednost središta još vrlo visoka.

Ljudi percipiraju probleme i moguća rješenja na brojne načine. Oni definiraju različite osnovne potrebe i standarde, daju različita značenja konceptima kao što su gustoća, privatnost, prednja i stražnja strana, javni, polujavni, privatni prostor, moderni kontinuum neograničenog prostora ili tradicionalna definiranost i artikulacija javnog prostora, sklad *solida* ili kompozicija *voida* u urbanoj matrici itd. Urbanist (arhitekt) ne može ne poznati važnost tih razlika u doživljaju slike environmentalne kvalitete.

U procesu oblikovanja treba, dakle, uskladiti preferencije korisnika i urbanističko-arhitektonske intencije.

SL. 3. ZDANJE CRAWFORD,
NEW HAVEN, SAD (P. RUDOLPH,
1962-66)

Izvor • Source
R. Venturi, etc. (1977)

FG. 3. CRAWFORD MANOR,
NEW HAVEN, SAD (P. RUDOLPH,
1962-66)

Literatura • Bibliography

1. Alexander, Ch. (1975), *The Timeless Way of Building*, New York, Oxford Univ. Press.
2. Benevolo, L. (1977), *History of Modern Architecture*, Volume one, The tradition of modern architecture, The M.I.T. Press, First MIT Press Paperback Edition, Cambridge, Massachusetts.
3. Castex, J., Depaule, J. - Ch., Panerai, Ph. (1980), *Formes urbanies*, Bordas, Paris.
4. Hrzić, M. (1990), *Percepcijski pristup oblikovanja grada u okviru procesa planiranja*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
5. Jencks, Ch. (1987), *The Language of Post modern Architecture*, Academy editions, London.
6. Lang, J., *Designig for Human Behavior*, ed. Jon Lang, Charles Burnette, Walter Moleski, David Vachon, Stroudsburg, Pa., Dowden, Hutchinson & Ross, Inc.
7. Rapoport, A. (1975), *An Anthropological Approach to Evironmental Design Research*, u: B. Honikman, *Responding to Social Change*.
8. Smith, P. (1977), *The Dinamics of Urbanism*, London Hutchinson Educational.
9. Venturi, R., etc. (1977), *Learning Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form*, M.I.T. Press, Cambridge.
10. Zevi, B. (1978), *The Modern Language of Architecture*, University of Washington Press.

Summary • Sažetak

VARIABILITY IN EXPERIENCING THE ENVIRONMENT

Today the physical environment is a stage for human activities, it can inhibit or aid them, but not determine or generate them. An inhibiting environment will sometimes make a kind of behaviour more difficult, but it will not block it completely.

The environment therefore signals behaviour and becomes a kind of non-verbal communication. People act in accordance with how they "read" environmental signals, their behaviour depending on knowing the "language".

In vernacular design the codes are understandable and the picture clear, but High-Style design generates many idiosyncratic pictures that are difficult to differentiate.

Ideally speaking, cities are designed to satisfy the environmental preferences of people and their views about environmental quality. People have ideal mental "images" according to which they test reality and evaluate actual environmental quality. They therefore compare their actual situation with a mental model, but these mental models differ. According to Rapoport, the models are also influenced by earlier experiences.

It has already been pointed out that different groups of people have different "images" of environmental quality.

When town planners and users talk of a "good environment" they have very different images of environmental quality, and this leads to difficulties.

In the first half of the 20th century the poles were distinguished by a preference for a traditional artisan approach to work, or for the new industrial approach.

This historical parallel shows the constant dilemma of architecture: whether to follow what is well known, search for something new, or remain between the two extremes.

For example, if *De Stijl* architecture is innovative and original, the Amsterdam School is evocative and conventional.

Marijan Hržić